Over pollepel,
jukebox en rijbewijs

Onderweg naar eigenheid

Colofon

ISBN: 978 94 6365 592 7
1e druk 2023
© 2023, Marjorie Paol
www.marjoriepaol.nl

Uitgeverij Elikser
Ossekop 4
8911 LE Leeuwarden
www.elikser.nl
Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra
Foto auteur: Fotografie Marc Leeflang
Foto omslag: Marjorie Paol

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Marjorie Paol

Over pollepel, jukebox en rijbewijs

Onderweg naar eigenheid

Elikser
UITGEVERIJ

Voor Miet – twee generaties vóór mij en zo veilig.
En voor Leah Lynn – twee generaties na mij en zo wonderlijk.

Deze verhalen
zijn een weergave van de persoonlijke beleving
van ware gebeurtenissen.

❖

En ze lijken massaal een en hetzelfde besluit te nemen:
ons verhaal komt echt op de allerlaatste plaats,
wij doen er helemaal niet toe.
En dan begint het grote Indische zwijgen.

Diederik van Vleuten,
Daar werd wat groots verricht (voorstelling februari 2012)

❖

Mijn hele leven heb ik mijn verleden verkend,
geanalyseerd en gereconstrueerd,
maar ik besef nu dat er een dal van tranen en pijn in me zit
dat ik misschien nooit zal kunnen wegwerken.

Irvin D. Yalom,
Dicht bij het einde, terug naar het begin
– memoires van een psychiater,
Uitgeverij Balans, Amsterdam

❖

Listen to the song
that's playing on your own soul's radio.

The Wanderer, in *We're all going home*

❖

Om te beginnen

Dit is een collage van verhalen.

Uit tijdschriften kunnen afbeeldingen en stukjes tekst worden gescheurd om ze op papier, karton of canvas te plakken. De afzonderlijke scheursels hebben weinig zeggingskracht, maar samengevoegd vormen ze een 'zeggend' geheel. Zo heb ik stukjes uit mijn leven gescheurd en ze in woorden hier op deze bladzijden geplakt. Het zijn korte verhalen. Kleine en grote, rauwe en zachte. Gelezen van begin naar eind groeien ze geleidelijk samen tot mijn 'zeggende' geheel. Zo vertellen ze hoe het is gekomen en hoe het verderging.

Het eerste verhaal scheurde zich in 2010 als vanzelf uit mijn leven. Daarna diende zich zonder regelmaat en altijd onverwacht een enkel volgend scheursel in woorden aan. Ze kwamen zoals ze kwamen en wanneer zij dat wilden. Er was geen sturen of oproepen aan. Op dat moment vertrouwde ik ze aan het papier toe met geen ander doel dan de woorden hun weg uit mij te laten vinden, ze te bewaren en ze me soms te herinneren.

Vier jaar na het verschijnen van het eerste verhaal stelde iemand met wie ik nog maar net had kennisgemaakt me de vraag: 'Wat is jouw droom?' Hij vroeg me een antwoord zonder grenzen te geven. Uit een verstophoekje in mij sprong spontaan het antwoord tevoorschijn: 'Een boek schrijven!' Ik sloeg mijn hand voor mijn mond, omdat ik verbaasd was over het antwoord, maar ook omdat ik mezelf wel heel onbescheiden vond.

Het werd een echte droom, maar hij liet zich niet verwezenlijken. Er braken andere tijden aan, de verhalen kwamen nog maar

zelden en ik bleef lang het gevoel houden dat er iets ontbrak of juist moest verdwijnen voordat ik dat 'zeggende' geheel kon maken.

In 2020 en 2021 nam ik deel aan een groepsbehandeling bij het Sinaï Centrum in Amersfoort, voor mensen uit de tweede naoorlogse generatie met psychotrauma en persoonlijkheidsproblematiek. In de loop van die periode wilde er af en toe weer een verhaal geschreven worden. De droom ontwaakte. Ook gebeurde tijdens de behandeling als vanzelf wat er blijkbaar nodig was om het verhalengeheel te kunnen afronden. Er werd innerlijk opgeruimd. Maar ik vertelde vooral. Er was veel dat woorden mocht krijgen, meer dan genoeg te vertellen. Ik deed het in de groep en ontdekte hoeveel ik in mijn ruim zestigjarige leven niet onder woorden had gebracht en daarmee geen bestaansrecht had gegeven. De woorden niet en mezelf niet. Zo had ik me aangesloten bij de generaties voor mij: ik deed er niet toe en zweeg. Er kunnen dingen gebeuren in een mensenleven die te groot en te pijnlijk zijn om over te spreken.

Regelmatig hoor ik van anderen dat het hun dringendste kindbehoefte is om gezien te worden. Voor mij ligt dat anders. In de loop van mijn leven is juist gebleken dat ik de bedekte behoefte heb om me te láten zien. Daarnaast liet zich een verdriet voelen over niet werkelijk gekend zijn. Dus hier ben ik dan. Mezelf op deze manier laten kennen, is een cadeau dat ik aan Mij geef. Het voelt kwetsbaar en naakt, maar het is hoog tijd. Ik doe het anders dan zij die mij voorgingen en laat mijn verhaal níet op de allerlaatste plaats komen.

Bovendien is dit het juiste moment. Er is een cirkel rond en een levensfase afgesloten. Duidelijk voelbaar een volgende

aangebroken. Het voelt alsof er aardschollen zijn verschoven. Piepend en krakend. Onzichtbaar, maar subtiel merkbaar. Een extreem trage, moeizame verplaatsing van materie die, zo voelt het, eeuwenlang op dezelfde plek vastgeklonken had gezeten.

Fijn dat je met me meewandelt door deze collage over het leven van Raaph. Dat ben ik. Raphaela is mijn derde doopnaam, naar die van mijn opa Raphael, vader van mijn vader John.

Voordat we gaan, nog even dit.
De verhalen die je gaat lezen, staan grotendeels in chronologische volgorde: van kleine mij naar grote mij. Ik heb ervoor gekozen om voor een enkel verhaal de chronologie los te laten. Daarin voert niet de gebeurtenis de boventoon, maar mijn latere innerlijke ontwikkeling. Die bepaalt dan de plek in het geheel.

Laat je maar meevoeren op dit grillige pad.
De weg terug naar huis vinden we vanzelf.
Kom, we vertrekken en ik laat me kennen.

Intro

Zijn oorlog

De Dakota passeert de Kreeftskeerkring op 29 juli 1954.
John, op deze dag nog niet zo lang 25 jaar oud, stapte uren daarvoor in op Nederlands Nieuw-Guinea om te worden 'gerepatrieerd'.

Hij is geboren in Bandung, Java, Nederlands-Indië en wordt er als jong mens meegezogen in de complexe gebeurtenissen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Hij maakt de Japanse bezetting mee en daarmee het einde van de koloniale aanwezigheid van Nederland. Tijdens de bezetting leidt hij, onder Japans toezicht en in erbarmelijke omstandigheden, een buitenkampersbestaan met zijn moeder, broer en zussen, terwijl zijn vader is geïnterneerd in een jappenkamp. John is de oudste en dertien jaar als de bezetting begint. Om te voorzien in een schamel inkomen, bereidt zijn moeder eten dat door hem, soms samen met een zusje, op straat wordt verkocht.

Japan capituleert op 15 augustus 1945 en twee dagen later volgt de proclamatie van de onafhankelijkheid door de nationalisten, onder leiding van Soekarno: men wil onder geen beding meer terug onder koloniaal bewind. De Bersiap ontbrandt – een 'oorlog na de oorlog'. Tijdens deze onafhankelijkheidsstrijd ontdoen (para)militaire nationalistische groepen het uitgeroepen Indonesië gewelddadig van inwoners die door hen worden beschouwd als pro-Nederlands: blanke Europeanen, Indo's (degenen met gemengd Europees-Indonesisch bloed), andere

niet-inlanders en iedereen die wordt verdacht van welke band dan ook met de voormalige kolonisator. Die wil koste wat het kost zijn kolonie behouden en zet dienstplichtigen en oorlogsvrijwilligers in om de orde te herstellen. Er volgen vier jaren van extreem geweld en bestuurlijke chaos.

In het najaar van 1945 ondervindt John de strijd aan den lijve en vlucht de bergen in. Hij is zestien, weet zich voor te doen als achttien en kan zich zo aansluiten bij de strijd tegen de nationalisten. Zijn staat van dienst vermeldt in maart 1948 officiële rekrutering bij het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, het KNIL. Hij wordt dan ingedeeld bij de infanterie, depot Tjimahi, bij Bandung, en later overgebracht naar een bataljon in Oost-Java. Een kort dienstverband volgt bij de Militaire Politie in het toenmalige Batavia. Daar doet zich, naar verluidt, een geweldsincident voor waarbij John betrokken is. De nationalisten nemen hem zijn actie niet in dank af en zitten hem op de hielen. Eind 1949 is de grond onder zijn voeten waarschijnlijk erg heet.

Dit valt vrijwel gelijk met de onafhankelijkheid die Indonesië op 27 december 1949 wordt verleend. Als gevolg daarvan wordt het KNIL op 26 juli 1950 opgeheven. John wordt eervol ontslagen en stroomt door naar de Koninklijke Landmacht op Nederlands Nieuw-Guinea, dat door Nederland buiten de soevereiniteitsoverdracht is gehouden. Het wil dit gebiedsdeel als uitvalsbasis behouden, onder autonoom gezag van de oorspronkelijke bevolking, de Papoea's. Dit tot grote woede van Indonesië, dat het gebied opeist. Al snel wordt het, ondanks de onzekerheid die ontstaat, een toevluchtsoord voor Indische Nederlanders die hun geboorteland niet willen verlaten of een lange overtocht niet kunnen betalen. Ze zoeken een veilig heenkomen in het laatste stukje van hun Indië en hopen er een nieuw bestaan te kunnen opbouwen.

John valt onder afdeling Hollandia, standplaats Ifar, niet ver van het Sentanimeer aan de voet van het Cycloopgebergte, dat het binnenland scheidt van de Stille Oceaan. De Koninklijke Landmacht vindt er in 1950 onderdak in een voormalig kampement van de Amerikanen. Die lieten behuizing en faciliteiten achter nadat ze in 1944, geleid vanuit Ifar, de Filipijnen hadden heroverd op Japan. Aan het Sentanimeer ligt ook een provisorische startbaan, in die tijd 'de airstrip' genoemd.

Met het oog op de opbouw en ontwikkeling van Nederlands Nieuw-Guinea worden in de eerste tien maanden van 1950 duizend Indische jongens van rond de twintig naar Hollandia overgebracht, waaronder driehonderd militairen die aan het werk gaan bij de genie. De jonge mannen vormen een speciale dienst kwartiermakers, de DETA. Ook zij worden gehuisvest in de nalatenschap van de Amerikanen. Sinds hun vertrek is het veertig kilometer lange gebied ten noorden van het Sentanimeer verwaarloosd. Het is aan de DETA-jongens om de regio leefbaar te maken en van infrastructuur te voorzien.

In Ifar is John chauffeur bij het Regiment Aan- en Afvoertroepen. Wat is zijn rol daar? Is hij een van de driehonderd jonge militairen die bij de genie worden ondergebracht? Steekt hij misschien ook de opbouwhanden uit de mouwen? Of ondersteunt hij de kwartiermakers in een andere functie? Zou hij officieren naar hun bestemming rijden? Of deelnemen aan patrouilles die worden gehouden om Indonesische infiltraties te voorkomen en bestrijden? Heeft hij contact met de Indische Nederlanders die er in deze periode hun toevlucht zoeken? Antwoorden onbekend.

Wél bekend: opnieuw ontstaan vijandelijkheden, tussen drie partijen deze keer. Een deel van de Papoea's blijkt onafhankelijk

te willen zijn van zowel Nederland als Indonesië. En opnieuw ontstaat er niet alleen militaire, maar vooral ook politieke en diplomatieke chaos, die ruim tien jaar zal duren. Halverwege die periode, in februari 1955, wordt de Landmacht Nieuw-Guinea opgeheven en Ifar overgedragen aan de Koninklijke Marine, die krachtiger tegenstand kan bieden aan de dreigende infiltraties. Tegen de achtergrond van deze reorganisatie breekt het moment aan van Johns 'repatriëring'.

In de tussentijd is er een uittocht uit Indonesië begonnen van – uiteindelijk bijna 350.000 – Indische Nederlanders en o.a. Molukkers en Chinezen die zich niet gewenst, zo niet onveilig weten en/of voelen in hun thuisland. Zij vertrekken, vrijwillig of gedwongen, veelal naar Nederland, maar ook naar andere plekken op de wereld waar zij zich wél veilig hopen te voelen. 'Thuis' is een ander verhaal – het thuis zoals men dat kende, bestaat niet meer. Ook 'welkom' is een ander verhaal – warm kan het onthaal in Nederland nauwelijks worden genoemd.

Na twee zussen en hun partners, is John de volgende uit zijn gezin van herkomst die Indonesië verlaat. Hij maakt immers onderdeel uit van het Nederlandse leger en daarmee is ook hij een ongewenst persoon in de nieuwe republiek. Daar bleef hij na de soevereiniteitsoverdracht, ook al was hij zijn leven niet zeker. Maar nu is het tijd voor hem om uit zijn geboorteland te vertrekken en zijn gezin en familie achter te laten.

Voor honderden landmachtmilitairen begint op 15 maart 1955 de gezamenlijke oversteek van Hollandia naar Rotterdam met het motorschip Sibajak. Waarom is John daar niet bij? Waarom verliet hij het land al acht maanden daarvoor in een vliegtuig met pakweg twintig reisgenoten? Is er een specifieke reden om hem,